

L'ús del terme *Decadència* -"la Decadència", com hauria escrit el mateix Joan Fuster-, referit a la cultura catalana, ha patit diverses transformacions des dels seus orígens fins als nostres dies. Ha passat de ser un mot acceptat per tal de definir un període cronològic més o menys ampli -fins i tot de més de tres segles- a ser matisat o rebutjat obertament. En aquest procés -com en tantes altres coses-, l'opinió de Joan Fuster ha pesat de manera contundent i encertada. És per això que en aquest treball intentarem una aproximació a les diferents accepcions amb què ha estat usat el mot Decadència i, igualmet, temptarem d'esbrinar quin significat exacte li va donar Fuster al seus papers.

1. La trajectòria del concepte de Decadència abans de Fuster

El vocable *Decadència* es va fer servir -i encara se l'usa, sovint- per designar el fenomen històric que afectà la nostra cultura durant els segles XVI, XVII i XVIII i que es va materialitzar en dos aspectes fonamentals. D'una banda, hom detectava el descens de l'ús de la llengua autòctona com a llengua de cultura, tant al Principat com al País Valencià, les Illes o les terres de la Catalunya Nord. Per altra part, es constata una qualitat més aviat escassa en els productes dels literats del període, en la nostra llengua, tot i que això seria discutible si ho miràvem des d'una òptica més actual i a la llum dels darrers estudis sobre obres i autors d'aquells segles.

La *decadència* -el decandiment de la llengua i de la literatura nacionals -ja va ser notada en molts casos pels mateixos contemporanis, i no és difícil de trobar al·lusions, sobretot al que s'ha anomenat les "apologies de la llengua". A la ciutat de València, Marc Antoni Ortí, el 1639 ja es lamentava "que no sols se fa particular estudi en procurar saber la llengua castellana, però també en oblidar la valenciana". Tanmateix, és com més ens aproximem al moviment de la *Renaixença*, quan el període comença a ser vist com un tot indivisible i marcat per l'abandó de les lletres en la nostra llengua i, àdhuc, pel desús als camps de l'administració -obligatòriament arran dels diferents decrets de Nova Planta-, la predicació i els altres usos més quotidians. D'altra banda, quan més destacaven els *renaixents* la *decadència* anterior, més importants podien semblar els seus esforços als ulls del seus coetanis.

Però, d'aquesta tendència -la de considerar el passat *decadent*- ja hi havia precedents en el mateix segle XVIII. A València, el notari Carles Ros era conscient de l'estat d'abando en què havia caigut l'ús de la llengua, i en dates tan primerenques com el 1739 publicava un *Breve diccionario valenciano-castellano*, que completava, el 1764, amb un *Diccionario valenciano-castellano*, en el pròleg del qual afirmava que:

es tanta la necesidad que hay (en el Común) de la inteligencia en el bien escribir la lengua valenciana, que no hay modo suficiente para poderlo referir. Está igualmente tan en obvido el dialecto de nuestro idioma, que lo davan ya todos por sepultado; pero yo, gracias a Dios, he podido en este Diccionario volverlo a su estado.

De més a més, des del 1732 va anar publicant alguns tractadets on exposava les seues idees lingüístiques -apologètiques, òbviament- i d'altres adreçats a ensenyar a escriure el valencià i a establir la seua ortografia.

Al costat de Carles Ros, el també valencià fra Lluís Galiana, el 1763, alhora que detectava la defeció dels escriptors respecte a la seua llengua materna, somniava un ambiciós projecte editorial dels clàssics valencians, amb la qual cosa hom podia disposar de models. Un somni, que, siga dit de passada, a hores d'ara encara no s'ha portat endavant completament des del País Valencià.

A l'altre cap de les nostres terres, i una mica més tard, Antoni Francesc de Tudó, en presentar el seu discurs d'ingrés -en castellà- a l'Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona, el 1791, afirmava que "en este estado tan infeliz como deplorable ha quedado nuestro idioma" i, a punt d'acabar la intervenció, diu: "este es un pequeño bosquejo de la calamitosa situación en que hallé a nuestra lengua", i demana que "vuelva a florecer nuestra literatura catalana, que, por tan desgraciado evento, ha quedado sepultada su memoria".

Els exemples podrien multiplicar-se fàcilment. Tanmateix, encara no es pot detectar cap ús sistemàtic d'un mot que definesca el període que després hom considera *decadent*. Més encara, els primers bibliògrafs dels països, els valencians Rodríguez i Ximeno, lluny de parlar d'un descens en la producció literària, destaquen la gran quantitat d'escriptors -en un sentit generós del mot- que hi ha hagut sempre al regne de València.

Eren, sense cap dubte, dues visions diferents, però això no volia pas dir una mancança d'intel·lectuals, d'homes dedicats a la cultura.

El mot, la *Decadència*, sembla, però, que va fer la seua primera aparició com a definidor d'un període cultural, amb la publicació, el 1857, de la *Historia de la lengua y de la literatura catalana*

desde su origen hasta nuestros días, de Magí Pers i Ramona. En aquella obra, però, el període de decadència es circumscrivia només als segles XVII i XVIII, tot i que, per exemple, no es valorava negativament la influència del castellà en les nostres lletres i, a més, es ponderava encomiàsticament l'obra de Francesc Vicent Garcia.

A València, Constantí Llobart, en publicar *Los fills de la morta-viva*, el 1883, si bé no fa cap periodització de la literatura, i es limita a confegir una mena de diccionari d'autors del "present segle", declara que inclou alguns "lliterats qu'en València a mijans del pasat segle prengueren la lloable iniciativa de fer renàixer la Morta-Viva". I és interessant de destacar com, en parlar de Ros, explica que aquell autor apareix quan ja es troba "en plena decadència aquella gloriosa parla", i atribueix l'abandó del conreu de les lletres catalanes a l'entrada en vigor del decret de Nova Planta. I en això, coincidia planament amb un altre valencià, Manuel Joaquim Sanelo, que ja el 1802, i des de les pàgines del *Diario de Valencia*, havia parlat obertament de la política de repressió lingüística dimanada dels Borbons. Per a Llobart, doncs, la decadència, sembla que començava l'endemà de la Nova Planta i acabava amb l'aparició de Ros.

un valencià que, verdaderament posebit del sant entusiasme y fervorós carinyo que les coses de la pàtria, inspiren, enlairarà lo caigut però de notes pasades glorioses emprese; y este home fon deparat, sens dubte per la Divina Providència, a la lleal cintal bresol en totes epoquès de superiors ingenis, en la persona de l'intelligent notari Carlos Ros, que, ab un patrotich cel digne d'eterna lloança, mampregué per sa pròpia iniciativa la dificultosa tasca de restablir en nostra terra l'idioma aquell que la més venerada tradició fea nostra memòria respectable, y que, vanament, per mig de un caprijós arbitraje, proposat s'habien asfondrar per a sempre dins la fosa de l'oblit y del despreci, com el ço fos cosa posible, ab l'objete de realitzar una bellament somniada unificació, qu'anant lo temps no se sabia si perjudicial o ventajosa habia de ser-li a nostra amada pàtria.

Tanmateix, tot i els esforços de Ros, el mateix Llobart, en parlar d'una obra de mossèn Bertomeu Tormo (+1773), afirma que "pertenix aquesta composició a l'època de decadència de nostra llengua". A banda d'aquestes oscil·lacions, el que cal retenir és que la idea d'una *Decadència* també planava sobre l'obra de Llobart.

Ja en el present segle, en publicar Antoni Rubió i Lluch el seu *Sumario de la història de la literatura española*, la *Decadència* -que ja rep aquest nom, seguint segurament Pers i Ramona-, es presentava com un període que s'iniciava al segle XVII, mentre que el XVI era inclòs a l'Edat d'Or.

Quan uns anys més tard Lluís Nicolau d'Olwer confegia la seua *Literatura catalana*.

Perspectiva general, la *Decadència* s'iniciava el 1500 i finalitzava el 1883, amb què el període abraçava ja més de tres segles, encara que era subdividit en dues etapes: *Desintegració* (que anava des del 1500 al 1608) i *Descomposició* (fins el 1833). Les denominacions, certament, són ben expressives.

Rubió i Balaguer, a la seua síntesi de la literatura catalana publicada a la *Historia general de las literaturas hispánicas*, fou el primer a estudiar el període d'una manera ben diferent. Per una part, hi dedica un espai comparativament important a la producció literària de la *Decadència* -que continua rebent aquest nom-, i per altra, no solament s'estudia el fenomen al Principat de Catalunya, sinó a tot el domini lingüístic. De més a més, Rubió i Balaguer ofereix una explicació global del fenomen, que s'estén des dels inicis del XVI al romanticisme, encara que adverteix que "el caràcter de la producció literària en català en un espai de temps tan ample no es manté uniforme". En aquest sentit, estableix una diferenciació entre el segle XVI, en el qual "s'hi mantenen certes línies tradicionals de relació amb algunes creacions d'èpoques anteriors", i el dos segles següents, on pesa de manera decisiva la influència castellana.

Després d'aquesta aproximació valuosíssima i encara de consulta obligatòria, Martí de Riquer, a la seua omnimoda *Història de la literatura catalana*, publicada el 1964, dedicava, però, poca atenció al període de la *decadència* "és una dolorosa característica o peculiaritat de la literatura catalana" i que el període està conformat per tres segles "negatius". Al costat d'aquesta síntesi de Riquer, un volum sencer, d'Antoni Comas, es dedicava al segle XVIII, amb què el període presenta un tractament desigual al conjunt de l'obra.

2. Les aportacions de Fuster a l'estudi de "la Decadència"

Segurament, una de les primeres vegades que J. Fuster es plantejà de fer un resum del període *decadent* de la nostra literatura, fou en redactar la part corresponent als segles XVI, XVII i XVIII al primer volum de *La poesia catalana*, publicat el 1956. Tot i que el "manual d'història de la poesia catalana", -com s'afirma al colofó- estava dedicat de manera exclusiva als versos, Fuster no s'està d'inserir, en encetar cada gran període, un breu resum de la situació global de les lletres i, encara, amb alguns tocs sobre la societat, l'economia, etc. Així, després del capítol dedicat a Corella, Fuster passa a compilar en una vintena de pàgines la poesia dels tres segles de la Decadència. Però abans, es planteja la justificació de l'etiqueta:

el terme "decadència" no designa solament, com en les altres literatures, un període de depressió, la minva de potència creadora que sol seguir les etapes d'extrema fecunditat. La crisi catalana, que esclata a principis del

XVI, va molt més enllà: aboca a una alarmant defeció lingüística literària, almenys com a tret general. Tot i que el català conserva la seua condició de llengua oficial -a la manera, és clar, que en aquells temps podia dir-se oficial una llengua- fins a començaments del XVIII, el castellà substitueix ràpidament en funcions de cultura, per una dimissió espontània dels intel·lectuals. I així, veiem que la prosa catalana es reclou en els gèneres històrics i devots, i que la poesia, una mica més resistent, es juneix servilment, sense gaire eficàcia, a la moda castellana, o es depauperava de pur abandó. Cap a finals del segle XVIII, pot dir-se que s'extingeix tota manifestació decorosa.

Això constituïa, bàsicament, el "tràgic daltabaix" de les lletres catalanes, tal i com l'havia denominat, en iniciar el capítol. Després, exposa breument les diferents aportacions de Rubió i de Riquer al voltant de les causes de la Decadència i afegeix que:

La deserció lingüística dels catalans va tenir el seu càstig inexorable en tres egles i mig de quasi absoluta esterilitat. Actualment es tendeix a pal·liar l'abast de la nostra decadència, i hom fa expressa constància que no afecà la totalitat de la vida cultural dels Països Catalans: el que decigné -asseguren- fou, exclusivament, la literatura en català. Però els mateixos historiadors -Jordi Rubió- que sostenen això, no oculten que aquells van ésser temps "inorgànics", amb una "diferència de tensió" entre les nostres terres i les veïnes en l'ordre literari.

Aquestes opinions, que encara són -al nostre parer- deutores de la tradició historiogràfica del moment, seran matisades amb la redacció de l'article dedicat "a la Decadència" a la *Gran Enciclopèdia Catalana*. En realitat, entre els paràgrafs que hem reproduït i la definició de la Decadència, Fuster havia redactat una densa síntesi encara vàlida -com a introducció i per les lúcides opinions que hi manifesta-, intitulada genèricament "La cultura (1479-1714)", que configurava un capítol de la *Història de Catalunya* dirigida per Joan Reglà. En aquesta aportació, Fuster ja es presenta molt més crític:

La Decadència, amb majúscula, abraçaria uns trescents cinquanta anys: tindria com a límit convencional, d'acaballes, l'Oda del senyor Aribau, publicada el 1833 [...]. Però la realitat no és tan simple, i l'esquema resulta insatisfactori. Ni abans ni després del 1833. en tot cas, hi ha una sèrie de coeficients a tenir en compte, a banda de l'idioma, els quals obliguen a revisar l'abast del mot Decadència en un sentit de definició. En primer lloc, no tota la cultura que emana d'una societat s'expressa amb paraules. Hi ha la música, les arts plàstiques, i fins i tot "les formes de vida", que també són productes culturals. Però, igualment, tampoc tota la cultura "escrita" no és literària..

És remarcable com Fuster, en mostrar-se "atent" a totes les "possibles" manifestacions

culturals, i no només a les literàries, representa el primer símptoma de desacord amb els estudis anteriors. I, de més a més, al mateix treball fa palesa la *capitalitat* cultural de la ciutat de València durant els segles XVI i XVII, enfront d'una Barcelona menys puixant, amb què el centre d'interés per a l'estudi del període es desplaça cap al sud. A això, certament, degué contribuir el fet que per aquells anys ja havia redactat alguns dels articles que més tard apareixerien publicats sota el títol de *La Decadència al País Valencià*.

Per tant, el bloc monolític en què hom havia volgut, en general, encabir els tres segles *decadents*, i l'òptica principatina amb què se'ls havia contemplat, començaven a ser qüestionats.

En aparèixer la definició de *Decadència* a la suara esmentada enciclopèdia, el 1974, la postura de Fuster ja és ben clara, i apunta, sense cap dubte, una opció més coherent per tal d'estudiar el període. Després de parlar de les oscil·lacions cronològiques, de resumir-ne les característiques més rellevants, de destacar les diferents postures a l'hora d'explicar-ne les causes i de constatar els diferents ritmes de les diverses zones de cultura catalana, acaba afirmant que:

el terme decadència, tan ampli cronològicament i tan complex en el material que abraça, es propici a les confusions, i metodològicament resulta preferible prescindir-ne, a fi d'establir una terminologia (barroc, neoclassicisme, pre-romanticisme, etc.) més concreta.

Tanmateix, tot i aquesta solució proposada pel mateix Fuster, un parell d'anys més tard, usava el mot *Decadència* per donar títol a un seu volum. En aquest, un article ha estat bàsic a qualssevol estudiosos del període -"Algunes puntualitzacions a la cronologia de la Decadència"-, i en ell, encara que de manera indirecta, hom pot trobar l'explicació del per què féu servir novament l'etiqueta Joan Fuster: "Decadència i Reinaxença són designacions convencionals". El mot, *Decadència*, era, de més a més, acomodaticí, ja que els treballs que s'hi aplegaven abraçaven cronològicament des des les acaballes del segle XV al primer terç del XIX. Al costat d'aquest article, caldria destacar-ne un altre, "Prosa i lectura dels valencians de la Decadència", que durant prou anys ha estat l'únic estudi seriós sobre els models i les possibilitats d'una prosa en català al País Valencià entre els segles XVI i XIX.

Després d'aquests estudis fonamentals sobre el període, Fuster es torna a aproximar a la qüestió en dues ocasions més. En "Decadència i castellanització" enllaça amb el treball dedicat a fixar la cronologia de la Decadència, però fa notar que el problema de l'ús del castellà a les nostres terres no hauria de centrar-se únicament en la seua funció literària, sino que caldria una anàlisi del procés de penetració en la societat en general i de familiarització per part del públic que sap llegir

o, senzillament, entre els quei escolten i es troben en condicions d'entendre -més o menys- aquella llengua, un aspecte que es pot detectar a través de la predicació i de les representacions teatrals.

Darrerament, en col·laborar a *Història del País Valencià*, dirigida per Ernest Belenguier, Fuster sintetitzava la situació sociolingüística i literària a la València dels segles XVI i XVII. Sota un títol genèric que podria resultar contradictori ("Renaixement i Decadència"), però que si bé es mira no ho és pas, l'autor de Sueca feia un repàs als usos quotidians del català -i a la presència del castellà- i a la producció literària en les tres llengües de cultura que cohabitaven al país: el llatí, el català i el castellà.

Amb aquestes aportacions de J. Fuster a l'estudi de la Decadència i, sobretot, amb les línies de reflexió que en molts llocs dels seus treballs va suggerir, el concepte compacte que es va encunyar amb la Reïnaxença -i per contraposició-, comença a clevillar-se i a permetre nous enfocaments. Els "dubtes" de Fuster, davant la formulació basada més en un sentiment nacionalista fruit del romanticisme que no en l'estudi dels materials servats a les biblioteques i als arxius, aprofitaren per suscitar nous estudis d'altres investigadors. La seua proposta de bandejar el mot *Decadència*, tot i que a hores d'ara encara no s'ha aplicat de manera sistemàtica, avança amb les noves aportacions d'altres que, amb l'estudi de les obres del període i dels pressupòsits estètics que movien llurs autors, van reconeixent un Manierisme, un Barroc, un Neoclassicime, etc, que s'ajusten més a les perioditzacions d'altres literatures europees. Fins i tot, en l'estudi a les nostres aules de la literatura i de la cultura en general dels segles XVI, XVII i XVIII, hom hauria de fer servir la denominació de *Literatura de l'Edat Moderna* -i no *Literatura de la Decadència*, que sempre inclou un cert matís despectiu-, de manera paral·lela a com tenim una *Literatura de l'Edat Mitjana* i una *Literatura de l'època Contemporània*. En aquest avanç, sense cap dubte, haurà col·laborat Joan Fuster.